

Etiske problemer i forbindelse med manipulation af menneskelige fostre

Af Søren Holm

Kloning af mennesker med det formål at frembringe et klonet menneske medfører helt naturligt skabelsen af et menneskeligt foster, og hvis tallene fra eksperimenter på dyr kan overføres til mennesker, skabes der mange fostre for hver eneste succesfuld klon, der frembringes. Nogle former for kloning af menneskeceller med det formål at frembringe organer eller celler til brug for behandling vil også medføre, at man frembringer menneskelige fostre. I forbindelse med kloning af organer eller celler er det ikke meningen, at de frembragte fostre skal blive til børn eller mennesker. Det, man har brug for er, udelukkende et specielt organ eller en speciel type celler, men af tekniske grunde er man nødt til at gå "en omvej" via et menneskefoster eller embryon. Vi er altså på vej fra en situation, hvor brug af embryoner og fostre var tæt forbundet til reproduktion (som i forskning i forbindelse med reagensglasbefrugtning), til en situation, hvor embryoner og fostre kan bruges til mange andre ting.

Rejser dette etiske [1] problemer? Hvis man spørger mange professionelle bioetikere er svaret klart "nej", fostre har ingen etisk status, de har ingen rettigheder og ingen interesser, og det er derfor ikke forkert at bruge dem til gode formål (eller til dårlige formål for den sags skyld).

Hvad de samme filosoffer sjældent taler lige så højt om, er hvilke konsekvenser deres synspunkter har, når man drager den fulde konsekvens af dem.

Fostre og abort

De fleste mennesker har en umiddelbar følelse af moralsk afsky, når de hører om, at nogen har tænkt sig at bruge menneskefostre til andet end at hjælpe par, der er ufrivilligt barnløse. Brug af aborterede fostre til fremstilling af kosmetik eller som dele af smykker er for de fleste af os udtryk for en uforståelig forråelse hos de personer, der har tænkt sig at bruge fostre på den måde.

Men det faktum, at mange føler på den måde, siger ikke i sig selv noget om, om det er forkert at bruge fostre. Mange hvide amerikanere havde f.eks. den samme fornemmelse i 1960'erne når de hørte om blandede ægteskaber mellem hvide og sorte; og i vort eget samfund floerer forskellige fordomme også. Fornemmelsen af, at der er noget galt, er imidlertid et advarselstegn, og vi er fuldt berettigede til at bruge den til at sige: "Vent lidt! Der er et eller andet galt her. Jeg kan ikke sætte min finger på det lige nu, men der er altså noget galt." Men det betyder ikke, at vi for altid kan udsætte vor forpligtelse til at sige, hvad der er galt. Hvis vi efter at have overvejet sagen grundigt, stadig ikke kan sige noget om, hvad der gør en bestemt handling forkert, andet end at vi føler den er forkert, så er det ikke længere et tilstrækkeligt argument imod at lade andre udføre denne handling [2].

Hvis vi synes, at brugen af fostre er problematisk, må vi derfor på et eller andet tidspunkt finde et argument for denne påstand.

Et problem, der rejser sig, hver gang vi begynder at diskutere befrugtede menneskelige

æg, embryoner og fostre, er den slagskygge, som abortdebatten kaster. På trods af at vi i vort samfund har fundet en juridisk løsning på spørgsmålet, om abort skal tillades eller ej, bygger denne juridiske løsning ikke på nogen enighed om, hvorfor abort er acceptabel i de tilfælde, som loven tillader. At vi aldrig fuldt ud har fået afdækket og diskuteret denne mere grundlæggende uenighed skyldes bl.a. den (køns-)politiske ladning, som enhver debat om abort hurtigt får.

Desværre må vi også i forbindelse med brug af fostre til frembringelse af celler eller organer tage en omvej via abortdebatten for at forstå, hvad der er det etisk problematiske i at anvende fostre som organbanker.

Når vi skal begrunde, hvorfor abort på begæring er etisk acceptabelt er der 5 mulige hovedargumenter, hvoraf nogle udelukker hinanden og andre kan kombineres [3]:

- En kvinde har ret til at bestemme over sin egen krop
- En kvinde har ret til at bestemme over sit eget liv
- Et fosters moralske rettigheder tiltager gennem graviditeten. Det begynder med meget få (måske ingen) umiddelbart efter befrugtningen og umiddelbart før fødselen har det (næsten) samme rettigheder som andre menneskelige individer.
- Fostre har ingen moralske rettigheder (i hvert fald ikke nogen ret til ikke at blive slået ihjel)
- Fri abort er nødvendig for at undgå de tragedier, som illegale aborter medfører

Den første af disse påstande fører ikke til den ønskede konklusion, fordi 1) fostret ikke er en del af kvindens krop, og 2) vi generelt ikke accepterer, at kvinder (eller mænd) uden begrænsninger kan bestemme over deres egen krop.

De 4 tilbageværende påstande kan hver for sig begrunde den danske abortlovgivning, men det er vigtigt at være opmærksom på, at de er meget forskellige; og at kun påstanden om, at fostre ikke har nogen moralske rettigheder, gør abort fuldstændig uproblematisk.

I den senere tid er det igen blevet acceptabelt for politikere (og andre debattører) at sige, at abort er en nødløsning, uden nødvendigvis at

blive angrebet for at have svigtet kvindesagen. Hvis disse politikere virkelig mener det, de siger, betyder det at de må se abort som en (potentiel) konflikt mellem fosterets og kvindens interesser, og at de må tilslutte sig et eller flere af de argumenter for abort, der ikke hævder, at det er etisk helt uproblematisk at slå fostre ihjel [4].

Argumenter af den type kan imidlertid ikke umiddelbart begrunde destruktiv brug af fostre, fordi de interesser, der skal afvejes imod fosterets interesser, sædvanligvis er af en helt anden karakter, end når vi diskuterer abort. De fostre mv., der er tale om, befinder sig uden for en kvindes krop så argumenter, der refererer til kvindens interesser falder bort, og der er heller ingen risiko for illegale aborter i disse tilfælde. I forbindelse med destruktiv brug af fostre kan vi altså kun støtte os til de argumenter, der siger, at fostre ikke har nogen moralske rettigheder.

Har fostre rettigheder?

Hvis det ikke er forkert at slå fostre ihjel eller bruge dem som organbanker, må der være en etisk relevant forskel på dem og de typer af menneskelige individer, som vi ikke må slå ihjel eller bruge som organbanker (f.eks. læseren af denne bog). Den forskel, som de fleste moralfilosoffer peger på, er, at for at have fulde etiske rettigheder (inkl. retten til ikke at blive slået ihjel), så er det ikke nok at være et menneskeligt individ (et individ tilhørende arten *Homo Sapiens*), man skal også være en person. Forskellige moralfilosoffer er uenige om, præcist hvad der skal til, for at man er en person. Nogle mener, at man skal have en rudimentær forståelse af etiske begreber, andre, at man skal have en bevidst interesse i at leve videre, og andre igen, at man bevidst skal ønske at leve videre. Det er imidlertid kendetegnende for alle disse forslag, 1) at alle menneskelige individer først bliver personer et godt stykke tid efter, at de er født, 2) at nogle menneskelige individer aldrig bliver personer, selv når de når skelsår og alder, og 3) at nogle af os ophører med at være personer et godt stykke tid, før vi dør.

Hvis vi accepterer en "personlighedsteori", forpligter vi os på, at det ikke i sig selv er etisk forkert at slå ikke-personer ihjel. Det kan naturligvis krænke andres rettigheder eller ønske, men hvis ingen andres rettigheder eller

ønsker bliver krænket, er det ikke etisk problematisk. Spædbørnsdrab efter forældrenes begæring eller drab på svært demente efter deres nærmeste pårørendes begæring er derfor ikke etisk problematiske handlinger. De er etisk fuldstændig acceptable og uskyldige handlinger [5]. Heraf følger for mange den konsekvens, at staten ikke kan forbyde disse handlinger, idet de er etisk acceptable og ikke til skade for nogen [6].

Der skal ikke herske nogen tvivl om, at jeg mener, at disse konsekvenser af ”personlighedsteorien” for moralsk status udgør en *reductio ad absurdum* af denne teori [7].

Desværre er det netop, som nævnt ovenfor, ”personlighedsteorien”, vi har brug for, hvis vi skal begrunde, hvorfor vi kan tillade os at bruge befrugtede æg, embryoner og fostre i forbindelse med forsøg eller som organbanker. Vi har nemlig brug for en etisk teori, der medfører, at befrugtede æg, embryoner og fostre ikke har nogen etisk værdi, og at det derfor ikke er problematisk at bruge dem; og ”personlighedsteorien” er vort eneste håb blandt de mange teorier i moderne bioetik.

I abortdebatten har vi i vid udstrækning tilladt os selv at overse disse konsekvenser af et af de bedste argumenter for fri abort [8], måske fordi de fleste har accepteret fri abort ud fra accept af en mere eller mindre gennemtænkt kombination af alle de 5 argumenter nævnt ovenfor.

Selv i forbindelse med diskussioner af brug af befrugtede æg og embryoner til forsøg med nye reagensglasbefrugtningsteknikker, har vi som samfund været i stand til at overse, at destruktive forsøg med befrugtede æg og embryoner kun kan begrundes, hvis vi beslutter os for ikke at tillægge dem nogen som helst etisk værdi. Vi har måske sagt til os selv, at når vi begrænser, hvor gamle embryonerne må være (forsøg er kun tilladt op til 14 dage), og hvis vi siger, at man ikke må frembringe befrugtede æg udelukkende til forsøg [9], så har vi beskyttet de befrugtede æg og embryoner tilstrækkeligt [10]. Men det er relativt let at indse, at det dybest set er nonsens at tale om beskyttelse i denne sammenhæng. Vi tillader udførelsen af destruktive forsøg, og det befrugtede æg, der bliver genstand for disse forsøg, er naturligvis ikke

på nogen måde beskyttet. Det eneste, vi beskytter, er vor egen etiske sensibilitet.

Gradualisme

Men kan vi ikke komme uden om disse ubehagelige konsekvenser, hvis vi i stedet antager et såkaldt gradualistisk standpunkt. Det vil sige et standpunkt, der hævder, at befrugtede æg har meget få eller ingen rettigheder, men at fostrets moralske betydning stiger gennem graviditeten. Et sådant standpunkt kan jo f.eks. forklare, hvorfor vi i lovgivningen har forskellige regler for tidlige og sene aborter, og hvorfor vi sædvanligvis ikke anser abort og spædbørnsdrab som etisk ligeværdige handlinger. Det gradualistiske standpunkt har yderligere den fordel, at det sandsynligvis er det, der passer bedst sammen med de fleste menneskers umiddelbare etiske intuitioner.

Hovedproblemet ved dette standpunkt er imidlertid, at det ikke er nok at sige, at det lyder fornuftigt, vi er også nødt til at sige noget om, hvorfor det er fornuftigt, udover det faktum at det passer så fint sammen med, hvad vi mente i forvejen. Det viser sig at være ganske svært at finde en god begrundelse for gradualisme mht. fostres moralske status. Det, vi søger efter, er jo ikke bare en forskel mellem tidlige og sene fostre – dem er der mange af f.eks. størrelse, grad af ”menneskelignende udseende”, general kompleksitet – vi søger efter en forskel, der er etisk betydningsfuld, og som kan begrunde en forskel i rettigheder eller status. En mulighed, der ofte fremhæves, er, at fosteret ikke bare udvikler sig biologisk i tiden fra befrugtning til fødsel, men at der også er en progression i dets relation til moderen og i dets historie. Denne progressions egenskaber, relationer og historie kan, hævdes det, begrunde et gradualistisk synspunkt. Der er 2 hovedproblemer med dette forslag til en etisk relevant forskel mellem tidlige og sene embryoner og fostre. Det første problem er det simple, at hvis progression giver anledning til øget etisk status, betyder det så, at regression (f.eks. demens hos ældre) er en begrundelse for formindsket etisk status. Det andet problem handler om, at det er uklart, hvordan vi skal vælge synsvinkel, når vi skal bedømme relationer og historie. I argumentet, at en persons historie betyder noget, f.eks. når sund-

hedspersonale skal behandle vedkommende, antager vi jo sædvanligvis, at det er personens historie, som han eller hun selv ser den, der er betydningsfuld. Personen har selv ret til at fortolke sin egen historie. Men når vi taler om embryoner og fostre kan de ikke selv fortælle og fortolke deres historie. Det er der altid en anden, der må gøre, og spørgsmålet bliver så hvem? Hvilken historie der bliver fortalt, og hvilken etisk status den giver anledning til, kan blive meget afhængig af, hvem der fortæller historien.

Jeg skal ikke her gennemgå alle de mange øvrige muligheder for en forskel, der kan begrunde gradualisme, men efter min bedste overbevisning er det svært at finde en overbevisende kandidat til sådan en etisk betydningsfuld forskel.

Konsekvenser for brug af fostre som organkilder

Hvis vi en dag kommer til at stå med en teknik til frembringelse af klonede organer eller celler, der som et integreret led i teknikken medfører frembringelse af menneskelige embryoner eller fostre, der siden "ofres" for at få fat i organerne eller cellerne, bliver vi nødt til at bestemme os for, om vi vil følge "personlighedsteorien", eller om vi vil afvise den, og dermed afvise teknikken.

For mig er valget ikke svært, men for os som samfund kan det vise sig at være langt mere problematisk. Hvis vi afviser en teknik til frembringelse af organer eller celler til transplantation, medfører det med nødvendighed, at de mennesker, der har brug for organerne eller cellerne, ikke vil få dem. De vil derfor blive ved med at være syge, og nogle af dem vil måske endda dø, fordi deres eget organ ikke længere fungerer godt nok til at holde dem i live.

I denne situation vil der uvægerligt blive fremført det argument, at vi her har en teknik, der kan afhjælpe betydelig menneskelig lidelse, og at det er urimeligt at nægte tilladelse til at bruge den, udelukkende fordi der skal bruges nogle få hundrede befrugtede æg, embryoner eller fostre. Vi aborterer trods alt over 17.000 fostre i Danmark hvert år og lader et betydeligt antal embryoner destruere i forbindelse med reagensglasbefrugtning, så hvad rolle kan et par hundrede fra eller til spille?

Her er det, at det bliver afgørende vigtigt at holde fast i, at en accept af denne argumentation medfører en accept af "personlighedsteorien" med alle de konsekvenser, som er beskrevet ovenfor. De ekstra par hundrede fostre er kun uden betydning, hvis de 17.000 fostre mv. er uden betydning. Hvis der er bare lidt etisk problematisk i aborterne, kan det, at de forekommer ikke anvendes til at begrunde yderligere destruktiv brug af embryoner og fostre.

Hvis personlighedsteorien derfor må afvises, som jeg mener, den bør afvises, har vi ingen anden mulighed end at afvise at tillade en teknik, hvor fostre frembringes udelukkende som led i produktionen af organer eller celler.

Andre problemer

Hvis teknikken indebærer brug af menneskelige æg, eller medfører at en del af udviklingen af det "organbærende" foster må foregå i en kvinde, rejser det naturligvis etiske problemer i sig selv. Æggene skal komme et sted fra, og kvinderne kan ikke bare tvangsudskrives. Disse problemer har imidlertid ingen direkte forbindelse med manipulationen af fostre. Det må imidlertid være bekymrende for mange, hvis teknikken medfører, at kvinder i egentlig forstand er nødvendige som "fetal containers" [11].

Konklusion

Jeg har argumenteret for, at frembringelsen af menneskefostre udelukkende til frembringelse af organer eller celler til brug for transplantation er etisk uhyre problematisk. Ikke så meget fordi vi har sikre argumenter, der kan vise, at fostre er etisk betydningsfulde – jeg mener også, at vi har de argumenter og har selv skrevet om dem andetsteds [12] – men mere fordi de argumenter, der skal vise, at fostre ikke er etisk betydningsfulde, har konsekvenser, der er etisk unacceptable.

Hvis man accepterer mine argumenter har det selvfølgelig også konsekvenser. Det betyder, 1) at abort i alle tilfælde bliver en nødløsning, hvor vi vælger at give kvindens interesser større vægt end fosterets, og 2) at forskning, der medfører destruktion af fostre altid er etisk problematisk.

Den konklusion er efter min mening den rigtige vej at gå i en situation, hvor vi enten må acceptere, at spædbørnsdrab på forældrenes be-

gøring er etisk uproblematisk, eller acceptere, at vor abortpraksis og brug af fostre til forskning ikke er etisk uproblematisk.

Noter

- 1 I denne artikel anvendes "etik" og "moral", "etisk" og "moralsk" som synonymmer. Man kan måske gennemføre en distinktion mellem de to, hvor "etik" er overvejelserne om, hvordan vi skal handle i verden, mens "moral" er de konkrete regler/handlingsvejledninger; men den distinktion vil ikke blive brugt her.
- 2 Hvis jeg f.eks. altid føler stærk afsky, når jeg ser nogen, der blander brunt og blå i deres påklædning, er det ikke et tilstrækkeligt argument til at forbyde denne blanding, selv ikke hvis min afsky deles af flertallet af danskere.
- 3 Disse 5 argumenter er dem, der er relevante, når vi taler om abort på begæring, dvs. abort, hvor man ikke spørger om kvindens motiver til at søge abort. I et sådant tilfælde er det nemlig kun kvindens valg, der står over for fosterets interesser. Ud over disse argumenter kan der være andre argumenter, der kan begrunde, hvorfor en kvinde skal have ret til abort, hvis hun personligt har gode grunde for at søge abort.
- 4 Hvis det var etisk fuldstændig uproblematisk at slå fostre ihjel, ville abort ikke være en **nød**-løsning, men en etisk fuldstændig uproblematisk løsning på den abortsøgendes problem.
- 5 De australske bioetikere Peter Singer og Helga Kuhse har således i deres bog *Should the baby live?* anbefalet, at vi ændrer lovgivningen, således at forældre får ret til at begære at få deres barn slået ihjel op til 28 dage efter fødslen. Denne ret for forældrene skal gælde for såvel syge som raske nyfødte. 28 dages grænsen er ikke foreslået, fordi Singer og Kuhse mener, at den nyfødte får ret til at leve på dette tidspunkt, men fordi man må antage, at den nyfødte på dette tidspunkt er så indlejret i forskellige sociale sammenhænge, at det vil være uhensigtsmæssigt at tillade ombringelse af børn, der er ældre.
Helga Kuhse & Peter Singer. *Should the Baby Live? – The Problem of Handicapped Infants*. Oxford: Oxford University Press, 1985.
- 6 At staten ikke kan forbyde etisk acceptable handlinger, der ikke skader andre personer, accepteres af langt de fleste liberale politiske teorier fra John Stuart Mill og fremefter.

- 7 *Reductio ad absurdum* er en filosofisk argumentationsform, hvor man viser, at en bestemt påstand eller bestemt teori medfører absurde konsekvenser. Herfra kan man slutte, at påstanden/teorien må være forkert i sin helhed eller indeholde forkerte elementer.
- 8 Argumentet, der bygger på, at fostre ikke har nogen moralske rettigheder, er det eneste, der kan sikre, at alle tilfælde af abort på begæring er etisk uproblematisk. De øvrige argumenter åbner mulighed for, at nogle begæring om abort kan være etisk problematiske, f.eks. fordi de bygger på trivielle begrundelser ("Jeg skal på ferie og vil se godt ud i badedragten").
- 9 Jeg har tidligere i artiklen "The Spare Embryo – A Red Herring in the Embryo Experimentation Debate" vist, at distinktionen mellem "overskydende embryoner" og "embryoner frembragt mht. forskning" ikke svarer til nogen reel distinktion i moderne reagensglasbefrugtningspraksis, og at det i alle tilfælde er en distinktion uden etisk betydning.
Søren Holm. The Spare Embryo – A Red Herring in the Embryo Experimentation Debate. *Health Care Analysis* 1993; 1(1): 63-66.
- 10 Europarådets bioetikkonvention fastlægger f. eks., at forsøg kun må udføres på befrugtede æg og embryoner hvis de er sikret "tilstrækkelig beskyttelse" i national lovgivning.
- 11 Amerikanske feminister har ofte hævdet, at det er problematisk, at kvinder hovedsageligt betragtes som "fetal containers" i forbindelse med (nogle) domstolsafgørelser i forbindelse med såkaldt "maternal-fetal conflict".
- 12 Se f.eks. Søren Holm. The moral status of the pre-personal human being: The argument from potential reconsidered. In: Donald Evans (ed.). *Conceiving the embryo*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1996. (p. 193-220)

Søren Holm er Reader i bioetik, Centre for Social Ethics and Policy, Universitetet i Manchester